

Məhəmməd Füzulinin Həbibinə yazdığı təxmis

Ataəmi Mirzəyev

Filologiya elmləri doktoru, dosent
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: ataemi@rambler.ru

Annotasiya. Böyük Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin (1494-1556) ana dilində yazdığı lirik şeirlər divanında klassik şeirin, demək olar ki, bütün janrlarında nümunələr vardır. Divanla tanışlıq göstərir ki, Füzuli də öz sələfləri kimi, bir çox sənətkarlarının irsindən bəhrələnmiş, onların ədəbi ənənələrini yeni bir istiqamətdə davam və inkişaf etdirmişdir. Şairin divanına daxil olan şeirlər içərisində nəzirələrlə yanaşı, iki təxmis də vardır. Füzuli XV əsr cığatay şairi Mövlana Lütfi və müasiri Həbibinin qəzəllərini təxmis edərək bu janrın klassik nümunələrini yaratmışdır.

Məqalədə Füzulinin Həbibinə qəzəlini təxmis etdiyi nümunə haqqında geniş və ətraflı şəkildə bəhs olunur. Həmin təxmis bəndlər üzrə Həbibinə qəzəli ilə müqayisəli şəkildə araşdırılır, bəndləri təşkil edən misralar arasındakı mənə, məzmun, dil-üslub xüsusiyyətləri baxımından bağlılıq üzə çıxarılır. Aparılan müqayisə göstərir ki, sözügedən təxmisin hər bir bəndində Füzuli və Həbibinə misraları böyük sənətkarlıqla bir-biri ilə qaynayıb-qarışaraq bitkin bir fikri ifadə etmiş, biri digərini tamamlamışdır. Hətta həmin misraları dil, üslub, məzmun, forma və vəzn cəhətdən ayırmaq belə çətindir. Bu isə hər iki şairin yaradıcılığı arasındakı mənəvi bağlılıqla yanaşı, Füzuli qələminin yüksək sənətkarlıq qüdrətinin göstəricisi kimi də diqqəti cəlb edir.

Açar sözlər: Məhəmməd Füzuli, Həbibinə, janr, qəzəl, təxmis, beyt, bənd, vəzn

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 13.02.2024; qəbul edilib – 20.02.2024

Mahammad Fuzuli's takhmis written to Habibi's ghazal

Ataami Mirzayev

Doctor of Philological Sciences, Associate professor
Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS
E-mail: ataemi@rambler.ru

Abstract. There are examples of almost all genres of classical poetry in the diwan of lyrical poems written in his native language by the great Azerbaijani poet Mahammad Fuzuli (1494-1556). Familiarity with the diwan shows that Fuzuli like his predecessors, benefited from the legacy of many masters and continued and developed their literary traditions in a new direction. There are two takhmises and nazires among the poems of Fuzuli's diwan. Fuzuli wrote takhmises to ghazals of Mevlana Lutfi, Chagatai poet of XV century and his contemporary Habibi and created the classical samples of this genre.

In the article is dealt with the takhmis written by Fuzuli to Habibi's ghazal extensively and in detail. This takhmis is researched on stanzas in comparison with the ghazal by Habibi. The similarity in

terms of the features of content, idea, language-style, rhythm and harmony between the verses consisting of stanzas are revealed. It is clear from the comparisons that the verses of Fuzuli and Habibi constituted unity in each couplet of this takhmis and expressed an exhausted thought and one completed the other. It is difficult to separate these verses from each other in terms of language, style, content, form and rhythm. This attracts attention as an indicator of the spiritual relation between the creativity of both poets, as well as the high artistic power of Fuzuli's pen.

Keywords: Mahammad Fuzuli, Habibi, genre, ghazal, takhmis, distich, couplet, rhythm

Article history: received – 13. 02.2024; accepted – 20.02.2024

Giriş / Introduction

Məhəmməd Füzulinin anadilli divanında klassik ədəbiyyatda işlək olan əksər janrlarda qələmə alınmış örnəklər vardır. Şairin müraciət etdiyi çeşidli janrlar içərisində təxmisə aid nümunələr də diqqəti cəlb edir. Maraqlı cəhət ondadır ki, istər Azərbaycan, istərsə də türk ədəbiyyatında qəzəlləri ən çox təxmis edilən sənətkarlar içərisində adı birincilər sırasında gələn Füzulinin özü də təxmislər yazmış, bu janrın gözəl nümunələrini yaratmışdır.

Məlumdur ki, hər şairin şeirinə təxmis yazılmaz. Yüksək bədii duyuma malik olan, hiss-həyəcanların bənzərsiz ifadəçisi kimi tanınan, fikrini poetik cəhətdən daha orijinal bir üslubda təqdim edən, geniş bir coğrafi ərazidə seçilən və sevilən sənətkarların qəzəllərinə təxmis yazılır. Divan şeirində təxmis yazmaq, bir növ, ənənə şəklini almış, XV əsrdən başlayaraq indiyədək davam etməkdədir. Odur ki, hətta qəzəlləri ən çox təxmis olunan Füzulinin yaradıcılığında da iki təxmis nümunəsi yer alır. Onlardan biri Həbibinin, digəri isə cığatay şairi Mövlana Lütfinin (XV əsr) qəzəllərinə yazılmış təxmislərdir.

Şairlər, adətən, yaradıcılığının ilk vaxtlarında özlərinə ustad hesab etdikləri müasirlərinin ədəbi irsindən daha çox bəhrələnilir, onların təsiri ilə əsərlər qələmə alırlar. Bu baxımdan Füzulinin Həbibinin bir neçə qəzəl və bir müsəddəsinə nəzirə yazması, bir qəzəlini isə təxmis etməsi buna əyani misal ola bilər. Şübhəsiz ki, Füzuli sənətinin formalaşmasında Həbibin yaradıcılığının xüsusi yeri olmuşdur. Ancaq o da bəllidir ki, təkcə Füzulinin deyil, bütün söz ustalarının yetişməsində, yaradıcılıq üslubunun formalaşmasında, ədəbi uğurlar qazanmasında özündən əvvəlki sənətkarların irsindən müxtəlif formalarda, yaradıcı şəkildə bəhrələnmələr olmuş, bunun nəticəsi kimi təqlidi yox, yeni-yeni orijinal sənət əsərləri qələmə alınmışdır. Odur ki, hər hansı bir sənətkarın ədəbi irsi öyrənilərkən mütləq sələf-xələflik münasibətlərinə də xüsusi diqqət yetirilməli, onların yaradıcılığı arasında olan qarşılıqlı əlaqələr üzə çıxarılmalıdır. Füzuli irsi də məhz bu aspektdən özünün geniş və fundamental tədqiqini gözləməkdədir. Düzdür, bu sahədə az da olsa, müəyyən işlər görülmüşdür. Bu baxımdan Füzuli təxmislərinin də ayrıca araşdırmaya cəlb olunması qeyd edilən problemin tərkib hissələrindən biri kimi dəyərləndirilməlidir.

Əsas hissə / Main part

“Təxmis” ərəb sözü olub “beşləmə, beşə çatdırma, şeirin bir beytinə üç misra əlavə edib beş misralı etmə” anlamlarını bildirir [5, s.360]. Divan ədəbiyyatı janrı olan təxmis qəzəl əsasında formalaşır, yəni təxmis yazan müəllif hər hansı bir şairin xoşuna gələn qəzəlinin hər beytinin əvvəlinə üç misra əlavə edərək onu beş misralıq bəndə çevirir. Artırılan misralar beytin məzmununa, vəzninə və qafiyəsinə uyğun olmalı, onlar ritm və ahəngcə də eyniyyət təşkil etməli, bir-birindən seçilməlidir. Təxmisi təşkil edən bəndlərin qafiyələnməsi müxəmməslə eyni olduğundan bir çox hallarda klassik divanların tərtibi zamanı müəllifin təxmisləri “Müxəmməslər” başlığı altında verilir. Mü-

xəmməslə təxmisi arasında fərq özünü sonuncu bənddə göstərir. Belə ki, müxəmməsin sonuncu bəndində yalnız müəllifin, təxmisdə isə ilk üç misranın birində təxmisi edən, son iki misranın birində isə (Təxmisi edilən qəzəlin məqtə beyti nəzərdə tutulur.) təxmisi edilən şairin təxəllüsü işlənir. Başqa sözlə desək, təxmisi iki şairin qələminin məhsulu kimi özünü göstərir.

Füzuli Həbibinin “Gər səninçün qılmayam çək, ey büti-nazik bədən...” misrası ilə başlayan qəzəlini təxmisi etmişdir. Bu qəzəl həm Həbibinin mövcud şeirlərini əhatə edən kitabda, həm də digər bir topluda altı beyt olsa da [3, s.50; 1, s.367-368], Füzulinin təxmisi beş bənddən ibarətdir. Belə çıxır ki, Füzuli həmin qəzəlin bir beytini buraxmış, beş beytini təxmisi etmişdir. Məsələ ondadır ki, digər mənbə və nəşrlərdə Həbibinin sözügedən qəzəli beş beytdən ibarətdir [7, s.288-289; 4, s.122].

Həbibinin əsərlərini Azərbaycanda ilk dəfə toplayıb ayrıca kitabça kimi tərtib edən mətnşünas alim Əzizəğa Məmmədov haqqında danışılan qəzəlin digər nəşr və mənbələrdə olmayan

*Gərçi şad olman dəxi, ey dil, bundan böylə kim,
Çün mənə həmdəm olan sənə, nə sən olgil, nə mən.* [3, s.50]

– üçüncü beyti ilə bağlı qeyddə yazır: “Üçüncü beyt cüngdəndir (vər. 59b)” [3, s.50]. Tərtibçinin kitabçaya yazdığı “Füzulini heyran edən şairimiz” adlı ön sözdən məlum olur ki, həmin beyt 1636-cı ildə tərtib edilən və AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun fondunda A-3401/11918 şifrəsi ilə saxlanılan cüngdən götürülmüşdür. Göründüyü kimi, Həbibinin qəzəlindəki beş beytlərin sayı məlum əsas əlyazma nüsxələrində beş olmuş, haqqında danışılan cüngdə isə ona bir beyt də əlavə edilmişdir. Bu beyt sonradan katiblərin artırması kimi də dəyərləndirilə bilər. Lakin təxmislərlə bağlı aparılan tədqiqatlar göstərir ki, bir çox sənətkarlar bəyəndikləri hər hansı bir sənətkarın qəzəlini təxmisi edərkən onun bir neçə beytini ixtisar da edə bilərdi. Təsədüfi deyil ki, “XIV-XV yüzilliklərdə yaşayıb-yaratmış türk şairləri Heydəri, Kəlami, Heyrətinin təxmisləri araşdırılarkən aydın olur ki, onlar təzmin etdikləri qəzəllərin bütün beş beytlərini götürməmişlər” [6, s.9]. Eləcə də Füzuli qəzəllərinə yazılmış təxmislərdə də belə hallar müşahidə edilir [8, s.8]. Bu baxımdan Füzulinin də Həbibinin qəzəlini təxmisi edərkən bir beyti götürməməsi təsadüfi hal sayılmaya bilər. Başqa bir tərəfdən isə, o da məlumdur ki, bəzən müxtəlif əlyazma nüsxələrində eyni şairin qəzəllərində beş beytlərin sayı fərqli olur. Ehtimal oluna bilər ki, Həbibinin qəzəli altı beytdən ibarət olmuş, Füzuli onu təxmisi edərkən bir beytini buraxmışdır. Hər halda açıq görünən odur ki, həm Füzulinin təxmisi beş bənddən, həm də Həbibinin şeirlərinin digər mənbə və nəşrlərində həmin qəzəl beş beytdən ibarətdir [7, s.288-289; 4, s.122]. Görünür, Füzulinin istifadə etdiyi əlyazma nüsxəsində də sözügedən qəzəl beş beytdən ibarət olmuşdur.

Həbibinin “Gər səninçün qılmayam çək, ey büti-nazik bədən...” misrası ilə başlayan qəzəli şairin lirikasında xüsusi yer tutur. Sevdidi gözələ müraciətlə yazılmış bu qəzəldə lirik qəhrəmanın duyğu və düşüncələri, keçirdiyi hiss və həyəcanlar olduqca səmimi bir dildə, yüksək poetik bir üslubda təqdim edilir. Məhz buna görədir ki, həmin qəzələ bir çox nəzirələr yazılmışdır. Bu baxımdan Füzulinin də həmin qəzələ müraciəti təsadüfi sayılmamalıdır.

Təxmisin birinci bəndinə diqqət yetirək. Füzuli burada böyük bir ustalıqla Həbibinin beyti ilə ona artırdığı misralar arasında məzmun baxımından bağlılıq yaradır. Hər iki hissə biri digərinin davamı kimi səslənərək vahid bir bütövü – bəndi formalaşdırmışdır. Şair forma kimi şərt budaq cümləsindən istifadə yolu ilə bəndi təşkil edən hissələrin əlaqələndirilməsinə nail olmuşdur. Onu da qeyd edək ki, Həbibinin beytində verilən fikir də şərt budaq cümləsi şəklindədir. Sevgiliyə müraciətlə yazılmış bu bənddə lirik qəhrəman cünunluq (dəlilik) paltarını geyinərək fəna mülkünü özünə vətən tutduğunu, təcrid əhli olduğu üçün köynək və qəba (üst geyimi) geyinmədiyini bildirir. Bəndin sonuncu misralarında – təxmisi edilən beytdə də bu fikrin davamı kimi lirik qəhrəman sevdidi gözələ xitabən deyir ki, əgər qönçə kimi köynək geyərəmsə, vücudumu sənin üçün parça-parça etməsəm, əynimdəki köynək kəfənim, qəba isə qəbrim olsun. Göründüyü kimi, Füzuli bəndin üçüncü misrası ilə təxmisi edilən beyti elə əlaqələndirir ki, beytdəki fikir əlavə edilən misraların nəticəsi kimi özünü göstərir. Eləcə də, şair

“qəbavü pirəhən” birləşməsini həm ikinci misranın sonunda, həm də üçüncü misranın əvvəlində işlətməklə rəddül-əruz aləl-həşv poetik fiqurundan istifadə etmiş və həmin sözlər vasitəsilə də Həbibinin beyti arasında bağlılıq yaratmışdır:

*Ta cünun rəxtin geyib, dutdum fəna mülkün vətən,
Əhli-təcridəm, qəbul etmən qəbavü pirəhən,
Hər qəbavü pirəhən geysəm misali-qönçə mən,
“Gər səninçün qılmasam çak, ey büti-nazik bədən!
Gorum olsun bu qəba, əynimdə pirəhən kəfən.”* [2, s.344]

Həbibinin qəzəlinin ikinci beytindəki fikir qarşılaşdırma budaq cümləsi formasındadır. Füzuli də ikinci bənddə təxmisi edilən beyt ilə əlavə olunan misraların əlaqələndirilməsində mətnin özündən gələn formadan qaynaqlanmış, nəticədə isə biri digərini tamamlayan bitkin bir bənd alınmışdır. Lirik qəhrəman gözələ xitabən bildirir ki, doğrudur, saçının ucunun sevdası ilə ağlar və zəliləm, ancaq ömrüm uzun olduqca o sevdadan keçmərim. Düşünmə ki, ölsəm də, sevdanı tərk edəm. Təxmisi olunan beytdə də artırılan misraların davamı kimi gözələ istiarə yolu ilə “ay” deyə müraciət edən lirik qəhrəman mübaliğədən istifadə edərək bildirir ki, əgər əqrəblər yüz il kəllə sümüyümün içini özünə vətən tutsa da, saçının sevdası başımdan çıxmaz. Beləliklə, Füzuli hər iki hissədə, yəni əlavə edilən üç misra ilə təxmisi edilən beytdə həm məzmun, həm söz və ifadə, həm də verilən fikir baxımından mükəmməl əlaqə yaratmış, nəticədə isə bitkin bir bənd alınmışdır:

*Gərçi sevdayi-səri-zülfündənəm zarü zəlil,
Keçmənl ol sevdadən olduqca mənə ömri-təvil,
Sanma tərk edəm bu sevdayı gər olsam həm qətil,
“Çıxmaya sevdayı-zülfün başdan, ey məh, yüz il
Üstüxani-kəlləm içrə dutsa, əqrəblər vətən.”* [2, s.344]

Üçüncü bənddə isə Füzuli təxmisi edilən beytə uyğun olaraq gül fəslini verir. Şair artırdığı misralarda fikrin ifadəsi zamanı təxmisi olunan beytə müvafiq şəkildə cümlə quruluşunu da dəyişir, məqsəd budaq cümləsindən istifadə edir. Lirik qəhrəman gözələ müraciətlə deyir ki, sübhçağı sənin gül üzünü görmək arzusu mənə üstün gəldi. Bağ seyrinə çıxdım ki, gülün ətri mənə təskinlik versin. Gülü gördüm, səni xatırlayaraq hər yana göz yaşı inciləri saçdım. Şair burada gözəli gülə, göz yaşlarını isə gül üstündəki şəhə bənzədir. Həbibinin beyti isə lirik qəhrəmanın hissə və düşüncələrinin davamı olaraq bəndi tamamlayır: şəhə düşdü, bağ gir ki, gül çəmənin göy otların hər yarpağına tapşıracağı bir incini sənin başına səpsin. Beləliklə, hər iki hissə həm məzmun, həm də cümlə quruluşu baxımından biri digərinin davamı kimi səslənir:

*Qalib oldu şübhədən şövqi-güli-ruyin mana,
Seyri-bağ etdim ki, buyi-gül verə təskin mana,
Gül görüb, yadınla dürri-əşk saçdım hər yana,
“Düşdü şəbnəm, bağ gir, ta gül nisar etsin sana,
Səbzənin hər bərginə bir dür ki, tapşırmış çəmən.”* [2, s.344]

Füzuli təxmisin dördüncü bəndini Həbibinin beytində olduğu kimi, ürəyə müraciətlə başlayır. Şair təkrara yol verməmək üçün türk mənşəli “kөнül” sözünün farsca qarşılığı olan “dil” (“del”) ifadəsindən istifadə edir. Lirik qəhrəman öz könlünə xitabən deyir ki, dərd əhlinə heç vaxt şəkk gətirmə, fələk səni heç bir dərdə salmasın. Öyüd almadın, indi isə aşıqsən, işin ah eyləməkdir. Deməli, şair ürəyinə aşiq olmamağı məsləhət görürmüş, çünki eşq gələndə ona heç nə tab gətirmir. Həbibinin beyti isə poetik bir yekun kimi bəndə əlavə edilir. Beytdə verilən fikir təşbeh və bədii təzad kimi poetik fiqurlardan istifadə ilə təqdim olunur: ey könül, həmişə eşq əhlinə şam kimi gülərdin. Mən sənə demirdim ki, gülən bir gün ağlayacaqdır:

*Der idim, ey dil, gətirmə hiç dərd əhlinə şək,
Ta səni həm salmasın bir dərdə dövrani-fələk,
Almadın pənd imdi, aşıqsən, işin ah eyləmək,
“Ey könül, eşq əhlinə hər şəb gülərdin şəm’ tək,
Mən deməzmidim ki, danla ağılayasıdır gülən.” [2, s.344]*

Sonuncu bənddə də eyni yolla gedən Füzuli əlavə etdiyi üç misra ilə Həbibini qəzəlinin məqtə beyti arasında əlaqə yaradaraq bildirir ki, sevdliyindən ayrı düşmüş aşiqin məkanı istər qiymətli xəz, istərsə palçıq olsa da, onun gözünə nə yuxu gedər, nə də könlü əylənər. Eşq əhlinin yarsız rahatlıq tapmadığını vurğulayan şair bu fikrin davamı kimi təxmis olunan “ey gül bədənli, Həbibin sənsiz necə rahat olsun, çünki bədənindəki hər tük bir tikan kimi cisminə batır” məzmunlu beyti təqdim edir:

*Xah sincab eyləsin fərşin, Füzuli, xah gil,
Hicr ilə mütləq yuxu görməz göz, əglənməz könül.
Yarsız eşq əhlinin dinlənməgi mümkün degül,
“Necə dinlənsin Həbibini sənsiz, ey əndami gül
Kim, batır cisminə təndə hər tük olmuş bir tikən”. [2, s.344]*

Göründüyü kimi, Füzuli Həbibinin qəzəlini təxmis edərkən hər bir beytə əlavə olunan üç misranı elə ustalıqla işləmişdir ki, onları məzmun, söz, ifadə, forma və vəzn baxımından bir-birindən ayırmaq da çətindir. Həbibinin qəzəli əruz vəznində, rəməl bəhrinin ikinci növündə – *fAiAtün fAi-lAtün fAi-lAtün fAi-lün* ölçüsündə yazıldığından Füzuli də əlavə etdiyi misralarda həmin ölçünü saxlamışdır. İki şairin qələminin məhsulu kimi meydana çıxan təxmisin hər bəndini təşkil edən beş misra biri digəri ilə o qədər qaynayıb-qarışmışdır ki, onlar vahid bir fikrin ifadəsi kimi diqqəti cəlb edir.

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, Azərbaycan divan ədəbiyyatının tanınmış söz ustadlarından sayılan Həbibinin təkrarsız hiss və düşüncələrinin ifadəsi kimi diqqəti çəkən və yüksək poetik bir dildə qələmə alınmış “Gər sənincün qılmayam çək, ey büti-nazik bədən...” misrası ilə başlayan qəzəli Füzulinin qələmində yeni bir biçimdə təqdim edilmişdir. Təxmislə tanışlıq göstərir ki, Füzuli Həbibini sənətinə böyük dəyər verərək onun zəngin söz xəzinəsindən faydalanmış, qəzəlin əsas mövzu və ideyasını saxlamaqla heç bir təkrara yol vermədən yeni bir sənət əsəri yaratmaq bacarığını nümayiş etdirmiş, klassik bir təxmis örnəyi yaratmağa nail olmuşdur.

Ədəbiyyat / References

1. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası (XIII-XVI əsrlər Azərbaycan şeiri). 20 cildə, III cild (tərtib edən: C.Qəhrəmanov). – Bakı: Elm, – 1984.
2. Füzuli. Əsərləri. 6 cildə, I cild, (tərtib edən: H.Araslı). – Bakı: Şərq-Qərb, – 2005.
3. Həbibini. Şeirlər (toplayanı və tərtib edən: Ə.Məmmədov). – Bakı: Şərq-Qərb, – 2006.
4. XIII-XVIII əsrlər Azərbaycan poeziyasından seçmələr (tərtib edən: X.Yusifli). – Bakı: OKA Ofset Nəşriyyat-Poliqrafiya Şirkəti, – 2007.
5. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti. 2 cildə, II cild. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2013.
6. Mustafayeva, N. XIX-XX yüzilliklərdə Məhəmməd Füzuli lirikası əsasında yazılmış təxmislər. Filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avto-referatı. – Bakı: – 2007.
7. Mümtaz, S. Sultanüş-şüəra // Azərbaycan ədəbiyyatının qaynaqları (tərtib edən: R.Tağıyev). – Bakı: Avrasiya-Press, – 2006. – s.283-291.

8. Nağıyeva, C. Ön söz // Füzuliyə təxmislər (toplayanı və nəşrə hazırlayanı: C.Nağıyeva). – Bakı: Yazıçı, – 1993.

Тахмис, написанный Мохаммедом Физули на газаль Хабиби

Атаами Мирзоев

Доктор филологических наук, доцент

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА

E-mail: ataemi@rambler.ru

Резюме. В Диване лирических стихов великого азербайджанского поэта Мохаммеда Физули (1494-1556) на родном азербайджанском языке, имеются, можно сказать, все образцы классического стихосложения.

При знакомстве с Диваном нетрудно заметить, что Физули, как и его предшественники, опирался на наследие многих творцов, продолжив и развив их литературные традиции в новом направлении. Среди стихов в Диване, помимо назире, помещены два тахмиса. Воплотив в тахмис газали чагатайского поэта XV века Мовланы Лютфи и его современника Хабиби, Физули создал классические образцы в этом жанре. В статье широко и обстоятельно рассмотрен образец переложения в тахмис газали Хабиби. Данный тахмис Физули сопоставляется по куплетам с газалью Хабиби, между двустихиями выявлена связь по смыслу, теме, языку и стилистическим характеристикам. Проведённое сопоставление показывает, что в каждом куплете данного тахмиса строфы Физули и Хабиби с высоким искусством перекликаются и дополняют друг друга, выражая одну целостную мысль. Даже трудно различить строфы по языку, стилю, теме, форме, размеру. И это привлекает внимание, помимо духовной связи в творчестве обоих поэтов, как показатель могучей силы искусства Физули.

Ключевые слова: Мохаммед Физули, Хабиби, газаль, тахмис, бейт, куплет, такт